

ШЫН

Республика байысылында төп ажалга кассанын чанында ийи кыт бичикер ах бачын бар. Бир эвес оон адрезин билип алыскаар болуунараа бо-дур: Кызыл хоорай, Кочетов 29.

Орустун классиктиг чогаалчыларын, тыва чогаалчыларын болгаш эске-даа «кижилерин сагыш-сеткилин инженерлеринин» бижип каан номнарын холдарына туткан дескел чок оолдар, уруглар — хоорай школаларынын чүс-чүс өөреникчилери бо бажынын кезеде арыг-силлиг өрөөндөрүн, нид ажаллап турар сагыш-човангыр кижилерин күзөңгү салгылар.

— Менээ Николай Островскийнин «Бак канчап катканыл» деп номун. «А менээ Александр Басевтин «Анык гвардиязын».

— Грим алышкыларын тоолдарын.

— Салчак Токанын «Араттың сагышын».

— Бир эвес бар болза «Тыва тоолдарын».

— Бо номну номчудум, а тараа-аында кызыл номну бижидип азырын сүмөлчү силер?

— Чогаалыг бижиринге белеткенирге дуалаар литература херек. Кандыг номнар алза акыл? — даан бичип үнер стол артында олурар библиотекка ажалдакчынын чанында уулоос.

А номчулаа өрөөндө чыскаай салган шыныгылг стодларга делеп салган «Пионерская правданы», «Комсомольская правданы», «Вожатыйны», «Юный техникты», «Пионерин» болгаш эске-даа солунарына база журналдарын номчаан, оон чүтү-

бүрү ушта бижилгени кылганнар, азы чап-чаа-ла бижидип алган номунун баштайгы арыннарын сонугааннар оон черде ууктелбес.

Бичип өрөөндө делгирлер-ле хей. Ында мүн-мүн номнарын чыскаай салгылаан. Оларнын школаларга бараан болуп, оон угаанында кандыг-ла-бир чаа чүтүлдү артырып, кандыг-ла-бир эки чүтүлгө өрөөндөп кааннары боттарынын турштарына эеп келир, а эскелери — анык салгакчыларын кижизидип, өрөөндө-биле бараан болуп чоруй баар.

Бо болза Кызыл хоорайнын Аркадий Гайдар аттыг уруглар библиотекказын. Ында «Директор» деп табличкалыг бичип өрөөл бар. Орта кичи бээрлерге, библиотеканын өргөлөкчизи Зинаида Федорова Стрелковская бичип — өнүктүрүлгө чүгөтүлгө, сүмөлчөкчү олуру.

Уруглар библиотеканын болгаш оон ажалдакчыларын дугайын айтырарга, Зинаида Федорова мынчаар чүгөтүлгө:

— Бистин библиотеканын школаларын билгелерин үндөйүн болур номта мынак, номнарын номчуп, оон эртинеин бодунга шнэгээлип алыр кылдыр кижизидер талазы-биле чамдык ажалдарын кылган. Ам уеде библиотеканын ном фондусу 32 муң четкен, а номчуучуларын саны 2125 кижиле болуп турар. Бис номну суртаалдар талазы-биле маскалыг ажалдарже уруг кичээңгенин салып турар бис. Библиотекка 1965 чылда 108 санын чүтүлгө маскалыг ажалдарын школалар ортузунга чортуткан. Эң ылаңгыя композициялар Чайковскийнин болгаш Глинканын дугайында кезеэлер,

литературалыг ийи диспуттар, эге классар өөреникчилеринин литературалыг утериниктери болгаш аас журналдары дыка солун болуп артыккан. «Инак Төрөөн чүтүлгөстү дургаар аян-чорук» деп аттыг аас журналын эрттиргенин дугайын кыскамы-биле чүгөтүлгө көрей. Журналдын редакторунун аалгазын баугаар дыка хай аян-чорукчулар география талазы-биле номнарын, оларнын араанында Коженинковтун «Мээн Сибири», «Алматтарын чүртүндө», «Картата турбаан хоорай», Шаховтун «Кавказты дургаар аян-чорук» даш эске-даа номнарын уруглар номчаан. Ол аас журналы «Акы-дунмалышкы улустар» деп аттыг чечен чогаал монтаж-биле доозулган.

Бо дээрге библиотеканын ажалдакчыларын кылып чортукан улуг ажалдарын чүтүлгө чамдыктарымыр. Библиотекалар эштер Тагаева, Шанакова олар уругларын номнар шилип алырынга дуалап, оларны номга мынак кылдыр кижизидер талазы-биле улуг ажалды чорутуп турар.

Бистин хоорайыста эге классардан асгелээш-ле, номчуң баулуг өнүктүрү апарган уругларын чүс-чүтүлгө алап болур. Кызылдың № 7 школанын өөреникчиси Оля Шамайко 1963 чылдан бээр бо библиотеканын номчуучуу. Ол эртен чылын безин 150 ажыг номнарын номчаан. Владимир Ильич Лениннин дугайында номнарга Оля кончут мынак. «Бистин эң эки өнүктүсү», «Ленинчи сөс», «Эң-не кижизип киж» даш баштынчыныстын дуга-

Иында эске-даа номнарын ол номчаан.

№ 2 школанын бешин классчылары Саша Нуттурак болгаш Олег Аракчаа олар база-ла номга мынактар. Саша Нуттурак анык маалымдар дугайында номнарын бо-ла айтырып кээр. Скорбинин «Тук», Сулхачевскийнин «Бола Мягкотин» деп номнарында болгаш «Эрилер» деп чыныдылган Саша дыка хей солун чүтүлгө билип алган.

Уруглар библиотеканын коллектив чамдык эки чедишкенинге доктаавайын, анык салгакчыларын кижизидер херекке бодунг төлөтүп салгышынын кириер сорулга-биле моон сонгаар ам-даа эки ажалдарын паяннап турар.

— Бо 1966 чылда боттарыныстын байлак аргаларынысты ам-даа калбаа-биле ажаллап, уругларын номчулганын улам-на билдилгил удуруп, дыка хай массалыг солун ажалдарын чорударын планнап турар бис. Моон мурнунда библиотека дыштаныр хүнерде ажаллабайн турган болза, ам неделадын бүгү хүнеринде ажаллаар апарган. Мынчангаш номга мынакшылдыг оолдар болгаш уруглар дыштаныр хүнде безин бистин аалчыларыныс болур аргалыг болган — деп, Зинаида Федорова чүгөтүлгө.

Аркадий Гайдар аттыг библиотека хоорайнын чүс-чүс школаларынын мынак өнүгү, сүмөлчөкчон болур хүндүгү хүлээлгенин чедишкенин күөсөдип турар, мынчангаш республиканын эң дээр библиотеканынга чөптүү-биле салаткан.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

Культура албан черлеринин келир уедеги ажалдакчыларын Москванын, Ленинградтын, Улан-Удэнин болгаш эске-даа хоорайларын культура институттарында белеткел турар. Оон анында чүртүгү эске-даа культура-чырымышкын чүчүлгелерин тускай эртемниглерин белеткелерин ортук өрөөндө черлер апарган. Кызылдың хөгжүм үчүлгөсүндө культура-чырымышкын ажалдакчыларын белеткелеринин

салгыры бар. Оон бирги куруунда 45, үшкү куруунда 11 кижиле өрөөнп турар. Ол салгырын өрөөндө программазында культура-чырымышкын ажалынын үндөйүн, клуб херөөнн методиказын болгаш оон чорудар ажалдарынын хевирлерин, клубка эстетиктиг кижизидилгени чорударын, көдө клубту болгаш культура бажынын удуртуун өөренир килгел. Ам мынаш энциклопедия, фильмоскоптун тургузуун, оларын ажаллап билгирин, телевизия аппаратын башкарын билгирин, чүтүлгө болгаш кинону тыттырып билгирин өөренип турар.

Шия болгүмнерин, агиткультбригаданы канчаар удуртуун өөренирчел ууг кичээлгел салгылар.

Удас келир уеде бистин республиканын көдө клубтары ол талазы-биле тускай эртемниг кадрларын алдыр. Ол чорук клубтарын ажаллап, човуну культурагү дыштанылганын эки-жидеринге ууг илгил бээр. Бо чылдың февраль-деңгел клуб салгырынын үшкү курсу-чулары Вал Мясникова, Рита Дорж, Луна Сала, Елена Кыргыс, Зоя Монгуш, Александр Селдо, Ооржан Кара-Кат, Төдүн Делгер-оол, Светлана Салчак, Галина Лопсан, Сарылар Ду-түг-мыс олар районнардыг культура бажыны-рынга 40 хонук практиканы эртгирер.

ЧУРУКТАРДА: клуб салгырынын 1-ги куру-зуну сүргүзүл Тамара Салчак фортепьяно-да ойноп олур (үстүндө), башкы С. Байыр 3-ку-рустун сүргүзүлү В. Мясникова, Г. Лопсан, Л. Сала оларга фотоаппарат-биле чүтүк тытты-рырын өрөөлп олурары.

П. ГОЛЬЦОВ.
Фотогалы авторнуу.

ДИРИГ АМЫТАННАРЫН ТЕНЕК ААРЫП ЧОРУУН БАШ УДУР БОЛДУРБАС ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТЫВА АССР-НИН АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КЫЗЫЛ ХОРАЙ СОВЕДИНИН ШИИПЧИ

Кызыл хоорай. № 31. 1965 чылдың декабрь 29.

Кызыл хоорайга дириг амытан-нарын тенек аарыры-биле деңгел-деңгел кустелдирер, оал-ондак болур чоруктары болдурбас болгаш хоорайнын арыг-шөөр байдалын экижидер сорулга-биле «Административтиг корум-биле онал турар тораалдарын моон сонгаар шөгүлгө чүтүлгө» Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунун 1962 чылдың май 16-да Чарымынга үнел-илгил, ажылчы чоннар депутатта-рынын хоорай Советинин доктаа-рыны бола:

1. Боттарынын ажыл-агыйында иттар бар Кызыл хоорайга бүгү бү-дүрүткелерин, организацияларын удуртукчуларында болгаш хамааты-ларга дагыры бола:

а) 1966 чылдың март 1-ге чедир куусаада бүгү иттарын бүртүкел-дип чорудар, оларын чолдак баглаш-тынга хаагыг оран-саваларга тур-гузар;

б) хей-ниитинин черлеринге ит-тары ап чорудура, чуларын ап чорудура.

2. Хоорайнын коммунал ажал-агый килдизинге (аш Громов).

чаагайжылдыла, туудт болгаш орук-көөрүгүг ажал-агый контораынга (начальник аш Мироншиков) дагы-рыны бола:

а) чогуур уеде иттарын бүртүк-елди чорудуп, оларын туудт аргенин дугаарларын болгаш шызылгалары-нын тыпсыр;

б) черлик иттарын туудт уузу-каарын болгаш тускайларын орта-ныластаар.

ТАЙЫЛЫР: Ичти болгаш укса-дыг иттарын тускайлаан соонда соонугалдыг күрүге органынга, хей-ниити организациялынга ду-жаап азы салып болур.

3. Итка телек аарыгыг деңгел-тер алаер берген таварылдага (плат-шнээ чок, тем чыес, туку-лан, чыес чүтүлгө чий бээр, мааллап чорудуунга күөдлгил апар болгаш оон-даа эске демектер) аарыг берген иттарын ээлери оларын доп-торан тускайлаар бол-гаш ол дугайын чогуунда мал эм-велгениге дыквалдыр хүлээлгелгил.

Хоорай Советинин күөсүмонуң даргазы С. КРАСНИЙ.
Хоорай Советинин күөсүмонуң секретары А. КӨШКЕНДЕП.

Ийи ном—шүдүнзе хааржаанда

Бо бичип ынаа номнуң даштыкы-хемчээли — 28-тен 20 миллиметр, а кылыны — 12 миллиметр. Ында аджок чыгы, ыччала-даа бижик-саазынныг 300 арын бар. Арын бу-руунда араб национал угуула-рын хевирлер-биле хаажылаан ол ийи одуру араб үжүктөр бар. Ол дээрже — мусульманнарнын «Коран» дээр ыдыктыг судур-дур. По-мисирфалы талазы-биле техниканын бижик шынарныг кылган ол кайсам-чыктыг номнуң даштык эң ача, ал-дын-биле бажып каан кештен бүткен.

Ындыг ийи номну шүдүнзе хаа-жаанга хостуу-биле сун ап болур.

Аджок бичип ол «Коран» Казах-станда кур черде турар Державинка суурнуң чурткачмызы Аман Горшкова-ду библиотеканында чыдар.

Горшкова-ду моон мурнунда ача-а-буулаш турган бар кудумчуга оларнын оң харыыг уруу ол номну душ болуп тып алган.

Хомиданың күөс чүл дээрже, ол

«Коран» каа, кажан пар-лаанга дээрзи билдинмес болган. Ыччалажак, ону кылганмын ара-зында болгаш хевиринден алдыра, ол номну Араб Чоң чүтүгү чурта-рынын бирээзинге эркен чүс чыл.

дың укунда болгаш бо чүс чылдың эгезинде кылган деп бодол болур. (ПМА).

Редатор И. И. КУДАНИ.

ЯНВАРЬ 12-ДЕ

«НАЙРАЛ»: Уругларга дириг-чуртуктар 10. «Солдаттың алазы» 2. «Италия бау-биле аша-кадай болушканын» 12. 4.555. 7.50. 9.45 шактар-да.

«НАА-ХЕМ»: «Капрон сеткилер» 11. «Салы көгө мегечин» 3. 4.50. 6.40. 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Онаа даалга» 2.30. 4.30. 6.30. 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Боо болгаш көгө куштар» 11. 1. 3. «Шуут-ла чамыт» 5. 7. 9 шактарда.

Сүт продуктуларында микробтар

Сүт микробтарын аарыг ты-мыдырлар-биле кады олар-нын өзүп, көвүдээринге кончут таарымчалыг тем аймаа болур. Микробтар сүтке бадылаа эди-лекчизи — аарыг кижиден, аарыг малдан халдай берип болур. Мал ажаап, саап турда мындг тавар-ылгалар бо-ла болган тургулаар.

Сүт соок болган туудун-на мик-робтарын көвүдээр оокмулаар. Сүт 4 градус чылгит турда, мик-робтарын хей аургуузу көвүдө-вестей бээр.

Сүтке халааан микробтар оон бүдүрген продуктуларга: амыг сүтке, кефирге, эжегейге, сметанага, быштатка, сарыатга баа-хевир артар. Ажылдагы сүт продуктуларында халааш, мик-робтарын дириг тургузуулаа бир демей эвес. Алаа продукту-нун хевир баа ужуз-дуулааг: ажылдык хей болган туудун-на микробтар дүрген кырдыр. Чи-жээ, ижин тывалла, партифия

бактериялар амыг сүтке 5—8 хүн; ак саржатга болгаш эже-гейге — 33 хонук дириг турар деп чүвени лабораторияларга чылган шенээделер көрсүскен. Ыке аарыктын микрову ажыг сүт 14—18 хонук, ак саржатга 30 хиче хүн дириг турар. Бру-дөлгө тымыдырыкчылары — бруцеллер кончут үр дириг тур-гар; олар саржатга 67 хонук, хой сүдүнүн быштаанга — 45 хонук чире турар. Хой сүдүнден кылган чаа быштаткы мынчангаш салгы-лаас. Бруцеллерин өлгүзе че-дир ону ийи ай хире тургузар. Кижилерге сүт дамычытар хала-лайлар дээрин баш бурунгаар хевир артар. Ажылдагы сүт продуктуларында халааш, мик-робтарын дириг тургузуулаа бир демей эвес. Алаа продукту-нун хевир баа ужуз-дуулааг: ажылдык хей болган туудун-на микробтар дүрген кырдыр. Чи-жээ, ижин тывалла, партифия

РЕСПУБЛИКАНЫН САНИТАР-ЧЫРЫДЫШКЫН БАЖЫНЫ

БОЙДУСТУҢ ҮНҮШТЕРИН КАМГАЛААР

Бойдуста үнүштерин камгалаар, чер-черге ыш тарылгазын чорудар, ылангыя кат-чимистерин чөп ажы-лаар талазы-биле алаан ажалдарын бойдус камгалаанын республика нинителдинин районнара салгыларын, оон кежигүннерин кылып турар. Ындыг болза-даа чамык районнара бо талазы-биле ажал чөптөс чоруп турар болганы-биле бойдус байлаа чүтүлгө кайы-хамаан чок аажы-лаар, кат-чимистерин камнаас чүтүл-дер болгудуп турар. Бо дугайында «Шинин» номчуучуларын улуг са-гыш човаашкыны-биле редакцияга бижип турарлар.

— Чаа чылда шивижигештерин кескилдеп алгаш, кижиле бүтүрү бажы-нынга-даа, клубтарга, культура ба-нымынарга болгаш хей-ниитинин эске-даа черлеринге чаа чылды байыраладыг эрттирери өөрүштүгү — деп, Таңды районун Бай-Хаак суур-да бижикчи Н. Ховалыг бистин ре-дакцияга бижээ. — Ындыг болза-даа бо талазында чүрүм чок чүтүлгө баа таварып тургулаар. Хаамытын мурнунда шивилерин ыш ажал-агый черлеринден чөпшөөрл чокка болгаш камналга чокка кезе бээр

Ала-чайгаарлаашкын

Жанов аттыг колхозта Ондар Байырмаага удурткан туудт брига-дазы 3000 кубометр амыг туудт ылажы белеткээр хүлээлгенин чүтүлгө 50 кубометр хирезин кезип бе-леткөөн. Бригада бо темпани-биле хевээр ажаллаар болза, артан 2950 кубометр ышты канчап белеткеп алмыр.

Чыланым-Бажында ажаллап ту-рар туудугуларын ажалы багай организациястаттыган. Ажылче бир-де чүтүлгө 2 пикле, 3 кижиле үнер, а чамыктыа шүүт келбейн-даа баар чоруктар бар. Кызыл-Чашпан деп черге ыш белеткээр-биле чорут-кан туудугулар хүлээлгенин ажалын чогуур хуусаанында күөсетпейн ту-рарлар.

Бо бүгүгүн түнелинде сөөртүр-даа, дилер-даа ыш чок болуп ту-рар.

Ыш белеткелдине үндүрген тракторлар чангыс хонук чоруй-ла, үрелл бээр таварылгалар хей. Бригадир эш Байырмаа хүлээ-ген ажалында харысалгазын ут-туп, чүтүлгө ай төңчүзүнде нараз кылдырынга өйлөшкөн. Тайгалда ту-дугуларынга чангыс-даа катап бар-баан. Колхозта чаа чылдың туудуг-га ыш белеткелди ала-чайгаарлааш-кынга киргени ол-дур.

С. НАМЧАН.

Улуг-Хем район.

Каш-лахонукта

Улуг-Хем районун «Найрал» совхозунун Булун-Терек салгы-рында В. Дармажапка удурткан алды кижи составтыг аэно Кара-Суг деп черге чүгай өрөдип ажаллаан. Олар бо ажалды баш удур эки белеткел-дип чоруткаш, каш-ла хонукта

ниитиан-биле 70 тонна чүгайын өр-тедип белеткөөн.

Чылдын бо берге үеинде чүгай өртедир берге болбайнаан. Ынча-ла-даа аэнонуң кежигүннери бо ажалды организациястыг чоруткаш, эки түнөөдү чедип алган. Олар 1966 чылдың баштайгы кварталын-

да 100 тонна эки шынарлыг чү-гайын белеткээр сорулганы салып алган ажаллап турар. Эвөөдө Сат Эрес-оол, Монгуш Эзер-оол олар хүн норманын 180 хуу чедир күү-седип турар.

Ш. ДУВЕНДЕЙ.

Республиканың бирги чери даш маргылдаага киржиринге Кызылдың хайкейжилери шыгыгын белеткенип турарлар. Эрткен дыштаныр хүнде «Динамо» биле № 3 АТА-нын хөикей командала-

рының эш-хуу ужуражышкыны болган. Ычан динамиочулар санны 6:1 чедирген.

ЧУРУНТА: хөикей оюнунуң үеи.

Фото В. КРАСНИКОВТУУ.

Уруг чөдүрө берзе, чүнү канчаарыл?

Бичип уругларга үр чөдү-рүшкүн болур таварылгалар тургулаар. Чүнү кылча экин? Эчиге көргүзүп, шивилерни чу-гула. Чөдүл дымыг эвес-даа болза, үр үргүчүлгөдө көөш-че шилчип болур. Ындыг тава-рылда эминчип шивилгел, сүмези херек.

Чөдүл чүгү үр үргүчүлгөдө? Оон чылдаагы аарыг-агый бол-ур. Организацияны алдыга уду-ролондап, уругун ишти байла-дылаан болгаш ажалдагызынлаа замаларжы. Улуг ужуз-дуулааг хемчег, ой-шалаа уругга бааа дуаа көргүзери болур.

Соонка кыска аараан тава-рылда өрөөлчө арыг агаар

нирбейн баар чоруктаа аарыг хоочураар болгаш оон улам-лап чөдүл тыттыр. Кислород хей арыг агаар мунчулду чөдүлдү чарашаанга тынар организм оруун арылаар.

Удустун шаладыг ажаллап тургай, дер үндүр честек-каттыг шай аяери, үс болгаш горчича-биле чыңаар арга ажалды болдур чүгөажок, ол чүгө аарыгын эгезилде салдар чедирип болур.

Чөдүлдү кошкадырынга эң чу-гула чүөс болза, паранинн аппликациялар болур. Оларын кижиле боду бажынынга-даа ажаллап болур. Ыччала-даа э-минчип сүмези албай.

Ак паранинн (аптекадан са-дып ап болур) тавакка ээилдир хаймыдырар, соолар херек. Хөрөктү чарынарларын алдык ужунга чедир суук паранин-биле чаар. Оон соонда паранин чагган черге кылмын салаа хем-чээлгил каа берген паранинни салгаш, кырынга нинээшкын саамыкны чышпырыкшап, чө-реке азы чоругага уругун ол-бо талазынга чыттырар.

Баштайгы секунддаларга бичип уругга эң чок, аарыкшыг болур. Оон соонда уруг оожур-га, үздү бээр. Аппликацияны 30—40 минута иштинде салыр. Чөдүлдү паранин-биле ээминчи-ниң соонда 3—4 хүн эртенде

чөдүл чидер ийинге, азы кош-каар.

Трахент болганда (тынар ор-ганын кыркыжыга тыттыр сырылгы аарыг) кежээ хөрөкө горчича салыр, соонка кыска-а-биле хүндүс уругун эчиге апарып, 5—6 катап экижидил-геник эмнегалын кылмыр чу-гула.

Чөдүл соонка кыскаан хевир-ли болганда үстүнде хемчег ажалгыт болур. Бир эвес чөдүл хоочураан тонаилгил азы эске хевирин аарымы болу бергенде, честек-каттыг шай, нинээшкын болгаш паранин дузалыг шыда-нас.

РЕСПУБЛИКАНЫН САНИТАР-ЧЫРЫДЫШКЫН БАЖЫНЫ

РЕДАКЦИЈАНЫН АДРЕЗИ: Кызыл, Шетикли — Бравченко кудумчуу, бажы № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторун 24-63, редакторун оралакчыларынын 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарынын 23-35, партияны амырал килдизинин 23—54, агитация болгаш пропаганда килдизинин 37-13, база калээ ажал-агый килдизинин 21-47, үлөтүр килдизинин 22-64, чагаа, ажалын болгаш калээ корреспондентилер база совет тургузу болгаш корректорларынын 27-41. Солун келбей барганда 32-75, телефонче долгаар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлгенин чанында парлаг эргелелин типографиязы.

ТС—00721.